

УДК 351.810:340

Ю.П. БУРИЛО, канд. юрид. наук, доц.,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Ключові слова: інформаційна сфера господарювання, інформаційний товар, суб'єкти господарювання, суб'єкти інформаційної діяльності, господарська інформаційна діяльність

В умовах розвитку сучасної постіндустріальної (інформаційної) економіки провідне місце в національному господарстві більшості провідних країн світу займає інформаційний сектор економіки. Так, наприклад, у США на долю цього сектору, за деякими оцінками, припадає від 60 до 75 % ВВП країни. За останні десятиріччя інформаційний сектор у розвинених країнах світу із сектору інфраструктури, призначеного для обслуговування матеріального виробництва, перетворився на один із секторів, які визначають не тільки розвиток економіки, але й соціально-економічний прогрес всього суспільства в цілому [1, с.4, 18]. Зазначене обумовлює необхідність зосередження пріоритетної уваги господарсько-правової науки на всебічному вивченні різних правових аспектів функціонування інформаційної сфери господарювання. Першочергового значення при цьому набуває проблема з'ясування сутності та характерних ознак господарської діяльності в інформаційній сфері, від вирішення якої значною мірою залежить хід подальших господарсько-правових досліджень, правотворчої та правозастосовчої діяльності в цій сфері.

Загалом поняття та основні характеристики господарської діяльності досить детально досліджені наукою господарського права. Свій вагомий вклад в цьому напрямку зробили такі відомі вчені як В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменський [2, с.9–18], В.С. Щербина [3, с.13–19], О.М. Вінник [4, с.8–11], О.П. Подцерковний [5, с.19–

30], Н.О. Саніахметова [6, с.6–8], В.М. Пашков [7, с.34–41] та ін. Поряд з цим окремі правові аспекти господарської діяльності в інформаційній сфері, що стосуються насамперед електронної комерції, електронного документообігу та електронного цифрового підпису, рекламної діяльності тощо, розглянуті в працях В.М. Брижка, А. Новицького, В. Цимбалюка, М. Швеця [8], М.М. Дутова [9], А.В. Чучковської [10], О.І. Яременко [11] тощо. Водночас немає узагальнюючого комплексного дослідження сутності господарської діяльності в інформаційній сфері, яке б охарактеризувало специфічні риси цієї діяльності, що відрізняють її від аналогічної діяльності в інших галузях та сферах національної економіки.

В цілому під господарською діяльністю, виходячи з положень ч.1 ст.3 ГК України, прийнято розуміти діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [12]. Попри паралельне існування в чинному законодавстві, зокрема в Податковому кодексі України [13], Законах України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [14], «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [15] спеціалізованих (для потреб зазначених законів) визначень даної діяльності, дефініцію господарської діяльності, закріплену в ГК України, можна вважати найбільш вдалою, оскільки саме вона відображає більшість основних сутнісних характеристик відповідної діяльності. Як найбільш універсальне з поміж існуючих це уніфіковане визначення господарської діяльності може вважатися базовим для спеціалізованих господарсько-правових досліджень, що стосуються конкретних галузей та сфер господарювання, в тому числі інформаційної сфери [7, с.34; 16, с.10].

Як впливає з аналізу наведеного законодавчого визначення господарської діяльності, а також низки теоретичних досліджень з цьо-

го питання, дану діяльність характеризують наступні ознаки:

- особлива сфера здійснення – сфера суспільного виробництва;
- особливий суб'єктний склад – господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання;
- зміст господарської діяльності – виробництво та реалізація продукції, виконання робіт та надання послуг не для особистих потреб виробника, а для задоволення потреб інших осіб – споживачів;
- вартісний характер результатів господарської діяльності, що мають цінову визначеність (реалізуються за плату, функціонують як товар);
- професійні засади здійснення;
- нерозривне поєднання майнового та організаційного елементів;
- поєднання приватних інтересів виробника та публічних інтересів (державних, суспільних) [3, с.14; 4, с.9; 17, с.17].

Вказані загальні риси господарської діяльності набувають додаткового специфічного забарвлення в кожній конкретній галузі чи сфері національної економіки. Не є винятком в цьому сенсі й інформаційна сфера господарювання.

Так, наприклад, сферою здійснення господарської діяльності в такому разі виступає інформаційний сектор економіки, який можна розглядати як сферу суспільного інформаційного виробництва.

Своєю специфікою в інформаційній сфері відрізняється і суб'єктний склад відповідної господарської діяльності. Так, загалом, як слідує з ч.1 ст.3 ГК України, особами, що здійснюють господарську діяльність, виступають суб'єкти господарювання. Відповідно до частин 1, 2 ст. 55 ГК України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно та несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Такими суб'єктами є господар-

ські організації (юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, підприємства, створені відповідно до ГК України, інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку) та фізичні особи, зареєстровані як підприємці [12].

Водночас в інформаційній сфері господарювання особа, яка здійснює господарську діяльність, поряд із загальними ознаками суб'єкта господарювання (господарська компетенція, відокремлене майно та відповідальність, обмежена цим майном, державна реєстрація та ін. [18, с.11–16]), наділена додатковими (спеціальними) ознаками суб'єкта інформаційної діяльності (інформаційних відносин), в тому числі й інформаційною правосуб'єктністю – здатністю мати та своїми діями реалізовувати інформаційні права та обов'язки [19, с.45].

Зазначена особливість суб'єктів господарської діяльності в інформаційній сфері безпосередньо пов'язана зі специфікою змісту цієї діяльності. Тоді як в цілому зміст господарської діяльності полягає у здійсненні виробництва та реалізації продукції, виконанні робіт та наданні послуг, в інформаційній сфері основу всіх цих виробничих процесів становлять різні види інформаційної діяльності. Так, в основі процесів, пов'язаних із виробництвом продукції в інформаційній сфері, лежить діяльність по створенню інформації, а реалізація відповідної продукції та надання послуг, як правило, пов'язана з інформаційною діяльністю щодо поширення інформації тощо. Зазначені види інформаційної діяльності насамперед характерні для частини інформаційної сфери господарювання під назвою індустрія «контенту» та відповідного сегменту інформаційного ринку.

Особливим різновидом інформаційної діяльності є інформаційно-інфраструктурна діяльність, об'єктом якої є не сама інформація (інформаційні ресурси), а елементи інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури (інформаційні та телекомунікаційні мережі, комп'ютери, засоби телекомунікацій, поліграфічне обладнання тощо). Діяльність щодо створення,

доведення до споживачів та обслуговування зазначених та інших елементів інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури лежить в основі господарської діяльності в іншій частині інформаційної сфери господарювання – індустрії інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ-сектору) та відповідного сектору інформаційного ринку.

Важливою ознакою змісту господарської діяльності є її спрямованість на задоволення суспільних потреб, під якими розуміються не власні потреби суб'єкта господарювання, а потреби інших осіб – споживачів в широкому розумінні (громадян як кінцевих споживачів, інших суб'єктів господарювання та різноманітних організацій, що використовують відповідні результати господарської діяльності для задоволення своїх особистих та господарських потреб) [4, с.9]. В інформаційній сфері такими суспільними потребами виступають інформаційні потреби. Суспільні інформаційні потреби задовольняються результатами господарської діяльності, якими в інформаційній сфері виступають інформаційна та інформаційно-інфраструктурна продукція, а також інформаційні та інформаційно-інфраструктурні послуги.

Відповідно до ст.23 Закону України «Про інформацію» під інформаційною продукцією слід розуміти матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення потреб суб'єктів інформаційних відносин, а під інформаційною послугою – діяльність з надання цієї продукції споживачам [20].

Легального визначення понять інформаційно-інфраструктурна продукція та інформаційно-інфраструктурні послуги в законодавстві поки що не існує. Втім, структурно-функціональний аналіз інформаційної сфери та інформаційних потреб споживачів однозначно свідчить про те, що виробництво та споживання інформаційної продукції та інформаційних послуг в сучасному світі неможливі без комп'ютерної та телекомунікаційної техніки, інформаційних і телекомунікаційних мереж, а також послуг, пов'язаних із їх функціонуванням (наприклад, послуг щодо проєк-

тування інформаційних систем, технічного обслуговування та експлуатації відповідних мереж та обладнання, телекомунікаційних послуг тощо). Зазначені засоби інформатизації і телекомунікацій та відповідні послуги становлять основу інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, відтак іменуються інформаційно-інфраструктурними.

Результати господарської діяльності, як впливає із самого визначення цієї діяльності, мають вартісний характер і цінову визначеність. Вартісний характер інформаційної та інформаційно-інфраструктурної продукції та відповідних послуг означає наявність в них споживної вартості – здатності задовольняти інформаційні потреби споживачів – суб'єктів інформаційних відносин [21, с.81-82]. Що стосується цінової визначеності, то вона характеризує мінову вартість відповідної продукції та послуг. Разом споживна і мінова вартість забезпечують здатність зазначеної продукції та послуг бути включеними у господарський оборот в якості інформаційного товару.

Така важлива ознака господарської діяльності як її професійність впливає, з поміж іншого, із самого слова «діяльність», яке вказує на систематичність (регулярність) дій суб'єктів господарювання. Крім того, про систематичність як ознаку господарської діяльності прямо зазначається в ст.42 та ст.52 ГК України, в яких закріплюються визначення двох видів господарської діяльності – підприємницької та некомерційної господарської діяльності. У цьому контексті в науковій літературі цілком обґрунтовано відзначається, що: «Особливістю господарсько-підприємницької діяльності можна назвати ту обставину, що це не разовий акт або одночасна дія підприємця, а багатоетапна, складна діяльність, що здійснюється систематично, професійно ...» [22, с.18; 23].

Втім, професійні засади господарської діяльності обумовлені не тільки її систематичністю. Задоволення суспільних потреб в певних благах, в тому числі інформаційних, вимагає певних знань, навичок, організації, технічних засобів. У зв'язку з цим, в законодавстві нерідко фіксуються спеціальні вимоги та механізми

забезпечення професійного рівня суб'єктів господарювання в деяких галузях інформаційної сфери. Так, наприклад, з цією метою Законами України «Про телебачення і радіомовлення», «Про телекомунікації» передбачені механізми ліцензування відповідних видів господарської діяльності [24, 25]. В процесі ліцензування встановлюються організаційні, технічні, кваліфікаційні, фінансові та інші спеціальні вимоги до суб'єктів господарювання, що кінцевому підсумку забезпечує професійні засади їх діяльності, а відтак підвищує якісні показники відповідного інформаційного товару.

Аналізуючи сутнісні характеристики господарських відносин, Г.Л. Знаменский звертає увагу на те, що господарська діяльність, насамперед, пов'язана з тією стороною суспільного виробництва, в якій знаходять своє відображення використання майна або, іншими словами, де реалізуються право власності та інші майнові права, а також те, що вона є діяльністю, що організовує виробництво. Таким чином, робить він висновок, по суті господарська діяльність – це діяльність організаційно-майнова, в якій організаційний та майновий елементи органічно поєднуються [2, с.13].

З економічної точки зору організаційно-майновий характер господарської діяльності означає організацію використання засобів виробництва (сукупність засобів та предметів праці). Засобами праці виступають знаряддя впливу людини на предмети праці. До предметів праці відносять все, що піддається обробці в процесі виробництва, тобто все, на що спрямована праця людини [26, с.130–131].

В інформаційному секторі економіки використовуються інформаційні засоби виробництва. Так, зокрема, інформаційні засоби праці включають в себе: інформаційно-комунікаційні технології та засоби їх реалізації такі як комп'ютери, іншу організаційну техніку, інформаційно-телекомунікаційні мережі, телекомунікаційне та поліграфічне обладнання. Крім того, засобом праці тут може виступати і сама інформація, наприклад, у вигляді програмного забезпечення тощо.

Щодо інформаційних предметів праці, то до них належить насамперед інформація – нематеріальна субстанція. Разом з тим, слід мати на увазі, що інформація включається в процес виробництва у вигляді інформаційних ресурсів (задокументованої інформації), тобто представленою на її матеріальних носіях (паперових, оптичних, магнітних та ін.). В ході виробництва інформаційної продукції та інформаційних послуг ці матеріальні носії також зазнають виробничого впливу, а отже виступають предметами праці.

Крім того, якщо йдеться про виробництво інформаційно-інфраструктурної продукції, більшість якої є матеріальними благами (комп'ютерне, телекомунікаційне, мережеве обладнання тощо), то подібно до будь-якого іншого матеріального виробництва, це виробництво передбачає використання предметів праці, що мають матеріально-речову форму (наприклад, сировини – металу, пластику, кремнію тощо). Водночас виробництво зазначеної продукції є одним із найбільш високотехнологічних і наукоємних з поміж інших галузей матеріального виробництва, відтак предметом праці в ньому дедалі більше виступають значні масиви науково-технічної інформації у вигляді ноу-хау, патентів, виробничо-технічної документації тощо. А у виробництві програмного забезпечення, яке теж можна вважати інформаційно-інфраструктурною продукцією, основним предметом праці, знову ж таки, виступає інформація.

Із зазначеного випливає, що в ході виробництва інформаційної продукції та інформаційних послуг основним предметом праці виступає інформація, а додатковим – її матеріальні носії, тоді як при виробництві інформаційно-інфраструктурної продукції та відповідних послуг предмети праці – це здебільшого матеріальні об'єкти (речі), хоча значення інформації як предмета праці тут теж неухильно зростає, а подекуди є вирішальним. Отже, загалом предмети праці в інформаційній сфері господарювання можуть бути як нематеріальними (інформація) так і матеріальними.

Організація використання майна, в тому числі інформаційних засобів виробництва, в ході

господарської діяльності є цілеспрямованим процесом. З аналізу положень статей 42, 52 ГК України слідує, що метою як комерційної так і некомерційної господарської діяльності є досягнення економічних і соціальних результатів. Крім того, до цілей підприємницької (комерційної) діяльності ст.42 ГК України також відносить одержання прибутку [12].

Під досягненням економічних і соціальних результатів, як впливає з положень ч.1 ст.3 ГК України законодавець, очевидно, розуміє виробництво та реалізацію продукції, виконання робіт та надання послуг, які необхідні для задоволення суспільних потреб. Під економічними потребами загалом прийнято вважати ідеальний внутрішній мотив людини, що спонукає її до економічної діяльності. Усвідомлені економічні потреби виявляються як економічні інтереси. Як форма вияву відповідних потреб економічні інтереси реалізуються через конкретно поставлену мету, окремо поставлені завдання для її досягнення [27, с.17; 28, с.475]. Отже, сформульована в статтях 42, 52 ГК України мета господарської діяльності, по-суті, означає покладення на суб'єктів господарювання завдання забезпечувати своєю діяльністю реалізацію публічного інтересу, в якому знаходить вираження суспільна потреба в продукції, роботах і послугах. Лише шляхом реалізації цього публічного інтересу підприємець має можливість задовольнити свій приватний інтерес – отримати прибуток. Таким чином, як відзначає О.В. Бігняк, задоволення приватного інтересу забезпечується лише завдяки тому, що своєю діяльністю підприємець приносить користь суспільству в тому ступені, у якому результати його діяльності задовольняють потреби споживачів [6, с.19–20].

Як бачимо, публічні і приватні інтереси в процесі господарської діяльності нерозривно взаємопов'язані між собою. Втім, це ще не означає, що вони повністю співпадають. Так, наприклад, в інформаційній сфері господарювання приватний інтерес підприємця – максимізувати свій прибуток, може підштовхнути його до спроби монополізації певної частини

інформаційного ринку, до виробництва суспільно небезпечної інформаційної продукції, наприклад, продукції порнографічного змісту, або до порушення прав інтелектуальної власності, що належать іншим особам тощо. З іншого боку, публічні інтереси в інформаційній сфері, які є достатньо багатограними, не завжди відповідають поточній ринковій кон'юктурі, іноді є економічно не вигідними для суб'єктів господарювання, втім також потребують врахування (наприклад, випуск літератури для незрячих людей, виробництво соціальної реклами). У зв'язку з цим виникає необхідність узгодження приватних і публічних інтересів в ході законодавчого регулювання господарської діяльності в інформаційній сфері.

Узагальнюючи наведене, можемо зробити висновок, що господарською діяльністю в інформаційній сфері є суспільно-корисна професійна інформаційна (інформаційно-інфраструктурна) діяльність фізичних осіб-підприємців та господарських організацій – суб'єктів інформаційних відносин у сфері суспільного інформаційного виробництва, яка здійснюється на основі поєднання/узгодження публічних та приватних інтересів і передбачає організацію використання інформаційних засобів виробництва з метою випуску та реалізації інформаційного товару.

Щодо перспектив подальших наукових досліджень з окресленої тематики вбачається доцільним детальне вивчення видів господарської діяльності в інформаційній сфері та особливостей їх правового режиму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проблеми розвитку підприємництва в інформаційному секторі економіки та напрямки підвищення ефективності його державного регулювання / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, Н. І. Носова. – Одеса : Фенікс, 2005. – 118 с.
2. Хозяйственное право : учебник / В. К. Макутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др. ; под. ред. Макутова В. К. – К. : Юриком Интер, 2002. – 912 с.

3. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 5-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.
4. Вінник О. М. Господарське право : навч. посіб. / О. М. Вінник. – 2-ге вид., змін. та доп. – К. : Всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 766 с.
5. Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, А. В. Смітюх та ін. ; за ред. О. П. Подцерковного. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Х. : Одіссей, 2012. – 640 с.
6. Господарське право України : навч. посіб. / за заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової. – Х. : Одіссей, 2005. – 608 с.
7. Господарське право : підручник / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін. ; за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова. – Х. : Право, 2012. – 696 с.
8. Брижко В. Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення : монографія / В. Брижко, А. Новицький, В. Цимбалюк, М. Швець ; за ред. М. Швеця (заг. ред.), А. Москаленко, О. Гладківської. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2008 р. – 149 с.
9. Дутов М. М. Правове забезпечення розвитку електронної комерції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / М. М. Дутов ; Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2003. – 17 с.
10. Чучковська А. В. Правове регулювання електронної комерції в Україні : [господарські договори, що вчиняються через мережі електрозв'язку : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / А. В. Чучковська. – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – 223 с.
11. Яременко О. І. Правове регулювання інформаційної господарської діяльності в Україні / О. І. Яременко // Інформація і право. – 2012. – № 3 (6). – С. 66.
12. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р., № 436-IV // ВВР України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст.144.
13. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р., № 2755-VI // ВВР України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
14. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» : від 16.04.1991 р., № 959-XII // ВВР УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
15. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» : від 01.06.2000 р., № 1775-III // ВВР України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
16. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [О. А. Беляневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін.] ; за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.
17. Господарське право : підручник : у 2 ч. Ч. 2 / [В. Ф. Опришко, Н. С. Хатнюк, Н. А. Фукс та ін.] ; за заг. ред. В. Ф. Опришка та Н. С. Хатнюк. – К. : КНЕУ, 2011. – 501 с.
18. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.
19. Марущак А. І. Інформаційне право України : підручник / А. І. Марущак. – К. : Дакор, 2011. – 456 с.
20. Закон України «Про інформацію» : від 02.10.1992 р., № 2657-XII в редакції Закону № 2938-VI від 13.01.2011 р. // ВВР України. – 2011. – № 32. – Ст. 313.
21. Основи економічної теорії / за заг. ред. С. В. Мочерного. – К. : Видав. центр «Академія», 1998. – 464 с.
22. Знаменский Г. Л. Новое хозяйственное право. Избранные труды : сб. науч. трудов / Г. Л. Знаменский. – К. : Юринком Интер, 2012. – 488 с.
23. Брызгалин А. В. Гражданско-правовое регулирование в сфере организации и деятельности субъектов предпринимательства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А. В. Брызгалин. – Екатеринбург, 1993. – 20 с.
24. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» : від 21.12.1993 р. в ред. від 12.01.2006 р. // ВВР України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.
25. Закон України «Про телекомунікації» : від 18.11.2003 р. // ВВР України. – 2004. – № 12. – Ст. 155.

26. Економічний словник-довідник / за ред. докт. екон. наук, проф. С. В. Мочерного ; худож. оформ. В. М. Штогриня. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.

27. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / редкол. / С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видав. центр «Академія», 2002. – 952 с.

28. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1 / редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видав. центр «Академія», 2000. – 864 с.

Бурило Ю. П. Сутність та ознаки господарської діяльності в інформаційній сфері / Ю. П. Бурило // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 140–146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bjpvic.pdf>

Розглянуто специфічні риси господарської діяльності в інформаційній сфері, на основі чого формулюється загальне визначення цієї діяльності.

Бурыло Ю.П. Сущность и признаки хозяйственной деятельности в информационной сфере

Рассмотрены специфические черты хозяйственной деятельности в информационной сфере, на основании чего формулируется общее определение этой деятельности.

Burilo Ju.P. Essence and Economic Activities Signs in the Informational Orb

The article deals with special features of business activity in the sphere of information providing basis for the formulation of a general definition of this activity.

Форум права Форум Д